

и Харьковского (8 декабря 1828 г.) // Полное собрание законов Российской империи. – Собр. II. – Т. III. – СПб., 1885.

12. Шубкин Н.Ф. Повседневная жизнь старой русской гимназии (Из дневника словесника Н.Ф. Шубкина за 1911–1915 годы). – СПб., 1998. – 667 с.

13. Щербаков И.М. Николай Иванович Пирогов в роли попечителя Киевского учебного округа // Празднование столетия со дня рождения Н.И. Пирогова в Киевской 1-й гимназии. – К.: Изд. Киевской 1-й гим., 1911. – С. 19-53.

Надійшла до редколегії 15.09.14

М. Кондратиук, асп.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Черкаси, Україна

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА И МЕТОДЫ НАКАЗАНИЯ В ЖЕНСКИХ ГИМНАЗИЯХ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ КОНЦА XIX ВЕКА

В статье освещаются основные методы и способы воспитания учениц в средних учебных заведениях в конце XIX в.

Ключевые слова: женское образование, гимназии, воспитание, Министерство народного образования, Российская империя.

M. Kondratiuk, Graduate student

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

EDUCATIONAL TOOLS AND METHODS OF PUNISHMENT IN THE GIRLS' SCHOOL OF THE RUSSIAN EMPIRE IN LATE XIX CENTURY

The article highlights the Purchase of methods and techniques of education pupils in secondary schools in the late XIX century.

Key words: female education, high school, education, Ministry of Education, Russian Empire.

УДК 378.4(477-25):342.534(47) "1906/1917"

О. Коник, д-р іст. наук, проф.
Херсонський державний університет, Херсон

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЖИТТІ ДЕПУТАТІВ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ВІД УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ

У статті розглядається місце Київського університету в житті групи депутатів Державної думи Російської імперії від українських губерній, подається їх персональний склад, основні соціокультурні характеристики та ступінь причетності до alma mater.

Ключові слова: Державна дума, Російська імперія, Київський університет, депутати, українські губернії.

Метою повідомлення має стати створення соціокультурної характеристики групи депутатів Державної думи Російської імперії, обраних від українських губерній, у житті яких тією чи іншою мірою був присутній Київський університет Св. Володимира. Для її реалізації буде зроблено первісний, базований в основному на опублікованих джерелах, розгляд складу групи за основними характеристиками, притаманними просопографічному аналізу біографічного матеріалу, з'ясовано ступінь причетності до університету – тільки навчання, навчання і робота, тільки робота і т. ін. Вирішення цього завдання сприятиме формуванню нового інформаційного блоку для подальшого вивчення питань соціальної і політичної історії України у складі пізньої імперської Росії, дозволить наблизитись до розв'язання актуальної для сучасної гуманітаристики та соціальних наук проблеми пов'язань і взаємозв'язків [1, с. 124].

Російські імператорські університети є далеко не новою історіографічною проблемою, яка має ґрунтовні узагальнення в українській історичній науці [8]. Активно розробляється в Україні й думська проблематика, і тут також є вже певні узагальнення [5]. Університетська тема переплітається з думською у спогадах депутатів [1; 4]; різні складові причетності університетів до життя суспільства знаходяться в центрі уваги редакцій наукових збірників, організаторів міжнародних наукових конференцій та ін. [9; 10]. Окремі напрямки діяльності представників професорського корпусу в Думі, у т. ч. відомого київського історика, професора Івана Лучицького, висвітлювалися й автором цих рядків [6; 7]. Розгляд проблеми у запропонованому вище аспекті в літературі не зустрічався, що дозволяє зробити її предметом нашого повідомлення.

Джерельна база для висвітлення теми є цілком достатньою. Основою для просопографічних побудов слу-

гують статті про кожного з депутатів, розміщені в сучасній спеціалізованій енциклопедії [2]. У них акумульовано матеріали з основної дореволюційної довідкової літератури [11] та російські архівні матеріали. Ці енциклопедичні довідки, попри окремі недоліки, на сьогодні є найбільш авторитетним опублікованим систематизованим біографічним джерелом про думських депутатів.

У результаті проведеного контент-аналізу біографічних статей [2, с. 32-727] вимальовується наступна картина. Число депутатів, чий життєвий шлях тією чи іншою мірою був зв'язаний з університетом Св. Володимира, – 40 осіб (із загального числа 382 депутати від українських губерній протягом роботи Думи чотирьох скликань 1906-1917 рр.). За ступенем заангажованості в університетські справи найтипівіші характеристики такі: більшість (26 депутатів) навчалися й отримали повну освіту тільки у Київському університеті. Решта мали різні варіанти стосунків з університетом. Найпоширеніші комбінації: закінчили спочатку університет, а потім ще якісь вищі навчальні заклади, як це зробили першодумці Байдак і Локоть (узагальнені характеристики названих тут і далі депутатів див. [5, с. 393-432]). Навчалися, але не закінчили курсу (Здановський, Іоллос, Смельянов, Штейнгель, з них перші двоє – виключені за політичними мотивами). Були й інші життєві ситуації: коли починали освіту в Києві, а закінчували в інших містах або навпаки, чи навчалися у вишах кількох міст (Імшенецький, Кіх, Шемет, Яснопольський). Можна назвати найпоширеніші, крім Києва, університетські центри в імперії, де навчалися чи працювали майбутні депутати: Санкт-Петербург, Москва, Одеса, Харків; місцем захисту дисертацій або роботи могла бути Казань; за кордоном – переважно європейські столиці [6]. Хтось відвідував заняття як вільний слухач (Прісецький, Чижевський), хтось закінчив університет і в подальшому став

його викладачем (Богданов, Лучицький, Яснопольський). Був випускником медичної академії в Петербурзі, але професорське визнання отримав саме у Київському університеті волинянин Рейн.

Найпопулярнішим серед майбутніх депутатів, особливо з дворян-землевласників та селян, був *юридичний факультет* університету: його закінчили чи навчалися певний час 15 депутатів. Із них лави думських депутатів 1-ї Думи поповнили п'ятеро (Біляшевський, Вязлов, Заболотний, Понятовський, Яснопольський), 2-ї – троє (Богословський, Масленников, Шульгін), 3-ї – також троє (Бубнов, Скоропадський, Червінський), і 4-ї – четверо (Вишневський, Жилін, Кринський, Савченко). При цьому Шульгін обирався в Думу тричі, Скоропадський – двічі.

Другим за представленістю в думському середовищі був *медичний факультет*, з яким пов'язані студентські роки, а для більшості й майбутні фахові заняття, восьми осіб. Це депутати 1-ї Думи Червоненкіс та Іоллос, 2-ї – Смельянов, Хорват і Рейн, та 3-ї – Проценко, Пташевський і Родіонов. Рейн був обраний ще й у 4-ту Думу, хоч і не відбув там повної каденції у зв'язку з призначенням на урядову посаду, несумісну зі статусом депутата.

Однаковою кількістю – по чотири депутати – представлені *фізико-математичний* (включно з його природничим відділенням) та *історико-філологічний* факультети. Перший був присутнім у біографіях депутатів 1-ї Думи Шемета і Штейнгеля, та депутатів 3-ї й 4-ї Думи Богданова і Кіха. Відвідував лекції на природничому відділенні й першодумець Павло Чижевський, але як вільний слухач. Випускником, а потім і професором цього ж відділення був Богданов; для решти фізико-математичний факультет з різних причин став тимчасовим осідком. Більш стабільними були роки навчання студентів історико-філологічного факультету. Цікаво, що вони поповнили Думи більш пізніх "консервативних" скликань: 3-ї (Балакєєв, Гордієвський, Лучицький) та 4-ї (Полунін).

Наведені чисельні характеристики не можна вважати остаточними: в біографіях восьми депутатів (Грохольського, Здановського, Імшенецького, Прісецького, Байдака і Локотя – 1-а Дума, Волк-Карачевського – 2-а та Григорія Глібова – 3-тя) вказано тільки сам факт навчання в університеті, однак тенденція зрозуміла – юристи домінували, як і слід було очікувати.

Обмежений обсяг повідомлення не дає можливостей для розгорнутих характеристик складу групи. Утім, із принципово важливих характеристик необхідно назвати наступні. За національністю переважали росіяни – 24 депутати (25 з 1915 року, коли Кіх змінив німецьку національність на російську), далі йшли українці – 10, поляки – 3, євреї – 2. За соціальним станом домінували дворяни – 32 депутати, у т. ч. особисті, решта вісім – різночинці, у т. ч. Заболотний і Вязлов – із селян, Локоть – із козаків. За володінням маєтностями більшість становили землевласники – 25 осіб, при тому, що багато депутатів, яких можна віднести до крупних землевласників (зокрема, Понятовський, Грохольський, Штейнгель та ін.), – не вказали свого землеволодіння. За партійністю (входженням у думські фракції) – переважав кадетсько-октябристський і правий склад: конституційних демокра-

тів – 11 (з них 6 – проукраїнського спрямування), октябристів – 8, правих, у т. ч. російських націоналістів, – 6. По три депутати мали автономісти і трудовики, по одному – мирнооновленці, народні соціалісти, есери і центристи.

Такий симбіотичний склад можна пояснити складною етносоціальною картиною населення губерній наддніпрянської України, регіональними відмінностями, що поряд із відмінностями соціальними спричиняли розмаїття політичних уподобань як виборців, так і обраних депутатів, політикою коронної та місцевої влади щодо думського питання. Можна стверджувати, що Київський університет, поряд із визначним внеском у розвиток української науки і культури, зробив також значний вклад і у розвиток модернізаційних політичних процесів пізньої імперської Росії, оскільки кожен десятий із обраних в Україні думських депутатів був випускником, навчався або працював у його стінах.

Список використаних джерел

1. Академик Г.Е.Рейн. Из пережитого. 1907-1918. Врачебно-санитарная реформа и учреждение Министерства Народного Здравия в России. Очерк главнейших политических течений в России за последние годы Царствования Императора Николая II [Текст] / Рейн Г. Е. – Том II. Берлин : Парабола, [б. г.]. – 312 с.
2. Государственная дума Российской империи : 1906 – 1917 [Текст] : Энциклопедия. – М. : РОССПЭН, 2008. – 735 с. : ил.
3. Доманська Е. Куди прямує сучасна гуманітаристика? [Текст] / Ева Доманська // Український гуманітарний огляд – Вип. 16-17. – К.: Критика, 2012. – С. 116-131.
4. Ковалевский М.М. Мое научное и литературное скитальчество / М.М. Ковалевский // Русская мысль, 1895. – № 1. – С.61-80.
5. Коник О. О. Депутати Державної думи Російської імперії від губерній Наддніпрянської України (1906-1917 рр.): монографія / О. О. Коник ; наук. ред. С. І. Світленко. – Дніпропетровськ : Герда, 2013. – 454, [2] с. : табл.
6. Коник О. О. Європейський контекст у діяльності професорів-депутатів Державної думи від українських губерній 1906-1917 рр. [Текст] / О. О. Коник // Наддніпрянська Україна : історичні процеси, події, постаті : [зб. наук. пр.] ; редкол. : С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2009. – Вип. 7. – С. 338-346.
7. Коник О. О. Професор Іван Лучицький на першій сесії III Державної Думи [Текст] / О. О. Коник // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків "Українська історична наука на сучасному етапі розвитку": доп. та повідомл. / Українське історичне т-во, Ін-т історії України НАН України, Кам'янець-Подільський держ. ун-т; ред. : Л. Винар, О. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський-К.-Нью-Йорк-Острог : Вид-во НауОА, 2007. – Т. 3. – С. 272-277.
8. Посохов С. І. Образи університетів Російської імперії другої половини XIX- початку XX ст. в публіцистиці та історіографії [Текст] / С. І. Посохов ; Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна, Харківське історико-археологічне товариство. – Х. : ХНУ, 2006. – 368 с.
9. Схід-Захід: Іст.-культурол. зб. [Текст] / Схід. Ін-т українознавства ім. Ковальських та ін. – Вип. 7: Спец. вид.: Університети та нації в Російській імперії / За ред. В.Кравченка. – Х.; К.: Критика, 2005. – 304 с.
10. Университеты мира как центры научных исследований : Материалы междунар. науч.-практ. конф. [Текст] / Отв. ред. А. Н. Сергеев. – Тула: Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2013. – 420 с.
11. Члены Государственной думы : (портреты и биографии) [Текст] : Первый созыв, 1906-1911 г. : (сессия продолжалась с 27 апреля по 9 июля 1906 г.) / Сост. М. М. Боиович. – М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1906. – XXX, [2], 512 с.

Надійшла до редколегії 18.09.14

А. Коник, д-р ист. наук, проф.
Херсонский государственный университет, Херсон, Украина

КИЕВСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ЖИЗНИ ДЕПУТАТОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДУМЫ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ОТ УКРАИНСКИХ ГУБЕРНИЙ

В статье рассматривается место Киевского университета в жизни группы депутатов Государственной Думы Российской империи от украинских губерний, анализируется их персональный состав, основные социокультурные характеристики и степень причастности к *alta mater*.

Ключевые слова: Государственная Дума, Российская империя, Киевский университет, депутаты, украинские губернии.

O. Konyk, Doktor of History, Prof.
Kherson National University, Kherson, Ukraine

KYIV UNIVERSITY IN BIOGRAPHIES OF THE RUSSIAN EMPIRE'S STATE DUMA MEMBERS DELEGATED FROM UKRAINIAN PROVINCES

The article examines the place of the Kyiv university in the life of a group of deputies from Ukrainian provinces in the State Duma of the Russian Empire, their personal composition, basic sociocultural descriptions and the degree of involvement to their alma mater

Keywords: State Duma, Russian Empire, Kyiv university, deputies, Ukrainian provinces.

УДК 930:94(3):378.4 (477-25)"18"

А. Крижевський, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АНТИКОЗНАВСТВА В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА В 60 – 80-Х РОКАХ ХІХ СТ.

В статті розглядається розвиток антикознавства в університеті Св. Володимира в контексті змін на історико-філологічному факультеті в 60 – 80-х роках ХІХ ст. Проаналізовано особливості викладання антикознавчого комплексу дисциплін після створення відділень на факультеті та розподілу між ними предметів.

Ключові слова: Університет Св. Володимира, антикознавство, історико-філологічний факультет, статут 1863 року, історія античності.

Розвиток антикознавства в університеті Св. Володимира в зазначений період дуже тісно пов'язаний зі структурними змінами на історико-філологічному факультеті. Поділ його на відділення, плутанина з розподілом предметів між ними, плінність кадрів наклали свій відбиток на еволюцію антикознавства. Тому для висвітлення особливостей розвитку антикознавства потрібно з'ясувати умови, що склалися на факультеті, простежити структурні зміни та окреслити групи предметів, які опановували майбутні фахівці з античності.

Ще на початку 60-х років розпочалося протистояння історико-філологічного факультету і Ради університету, викликане небажанням факультетської спільноти поновити на посаді екстраординарного професора на кафедрі Всесвітньої історії В.Я. Шульгіна. Згодом, було відмовлено у продовженні служби після вислуги років ще декільком професорам факультету (А.К. Деллену, І.Я. Нейкірху, С.С. Гогоцькому, А.І. Селіну, О.І. Ставровському та ін.). Однак, у зв'язку зі скрутною ситуацією з університетськими кадрами декотрих із них указом міністра освіти Д.А. Толстого було повернуто на попередні посади в 1869 році [9, с. 146-147].

Таким чином, історико-філологічний факультет в кінці 60-х років перебував у вкрай скрутному стані. Кафедри грецької і римської словесності та старожитностей певний час були вакантними. Від потрясінь середини 60-х років факультет відходив дуже довго. Так, за уставом 1863 року згідно зі штатним розписом історико-філологічний факультет міг мати 8 ординарних професорів, 4 екстраординарних і 7 штатних доцентів. А на 1874 рік в штаті факультету було 3 ординарних, 1 екстраординарний професор і 8 доцентів [3, арк. 13в].

Суттєво вплинув на розвиток антикознавства новий статут 1863 року, з прийняттям якого змінилася і структура історико-філологічного факультету. Було відкрито три нові кафедри (загальна кількість доведена до 11) та створено три відділення. Розподіл студентів між ними відбувався при вступі, однак у перші два роки предмети були спільні, а з п'ятого семестру розпочиналася спеціалізація. Незабаром з'ясувалися недоліки такої системи. В 1872 році професору В.І. Модестову було доручено розробити новий проект поділу [2]. Різниця між діючим варіантом і пропозиціями Модестова полягала в наступному: 1) розподіл студентів між відділеннями відбувався після четвертого семестру і складання півкурсних іспитів; 2) повертався поділ на головні та дру-

горядні предмети (існував на початку 60-х); 3) більш акцентована спеціалізація після вибору відділення.

Прикладом практичного втілення останнього пункту можна вважати набір дисциплін на класичному та історичному відділеннях. Зокрема, студентам-класикам за цим проектом повинна викладатися історія, філософія та історія мистецтва лише античної доби. Студенти історичного відділення слухали би розділи цих предметів. (за виключенням історії), присвячені середньовіччю та новому часу [2, арк. 263в.-27].

Також на класичному відділенні залишався акцент на грецьку і латинську словесність (коментування авторів, старожитності, історія словесності і літератури). Студенти історичного зосереджували увагу на всіх періодах всесвітньої і російської історії. В ранг допоміжних для студентів-істориків відводились грецька мова і латина [2, арк. 27-27зв.]. Цей проект після обговорення на факультеті був направлений в Раду Університету, а звітти в міністерство. Після довготривалого розгляду він став основою нового розподілу предметів на історико-філологічному факультеті і офіційно набув чинності після затвердження міністром у березні 1879 року [6, арк. 124].

У результаті складається наступна структура викладання антикознавчого комплексу дисциплін. Протягом перших чотирьох семестрів викладалися історія античної цивілізації, грека, латина та коментування античних авторів. Під час спеціалізації класики вивчали детально грецьку і римську словесність, античні старожитності, а історики всі періоди російської та всесвітньої історії.

Однак на практиці на початку 80-х років на історичному відділенні акцент був зміщений на середньовіччю і нову історію Європи, а антикознавство було представлене розбором греко-римських авторів. Таку специфіку можна пояснити відсутністю спеціалістів з історії античної цивілізації (кафедру всесвітньої історії заміщали Лучицький і Фортинський, які займалися різними питаннями середньовіччя і нового часу).

Можна виділити декілька векторів викладання антикознавчого комплексу дисциплін. До вже звичних до сконалого вивчення грецької і латинської мови, коментування античних авторів різної складності, знайомства зі старожитностями та власне історією античності варто додати історію греко-римського мистецтва. Крім того, починається впровадження спеціальних курсів: морфологія грецького дієслова [8, арк. 46зв.] (для бажаючих; доцент Аландський), форми грецького дієслова [7,